

On-line přístupné tištěné prameny k válečným ztrátám rakousko-uherské armády z období první světové války

Vojenský historický ústav Praha připravil ve spolupráci s Národní knihovnou České republiky pro veřejnost digitální kolekci tištěných pramenů věnovaných válečným ztrátám¹ rakousko-uherské armády z let 1914–1918. S ohledem na blízkost se sté výročí od vypuknutí první světové války bude užitečné připomenout, jaké zdroje jsou vůbec dostupné, kde a jakým způsobem vznikaly, co v nich lze nalézt a jak je mohou badatelé účelně využívat.

Do války v roce 1914 vstupovala rakousko-uherská armáda vybavena poměrně propracovaným systémem evidence válečných ztrát. Příslušné služební knihy jasně a do detailu vymezovaly postupy, jak pohřbívat padlé a zemřelé vojáky, jak je z tohoto světa řádně vyprovodit i po vojensko-administrativní stránce a jak naložit s osobními věci, jež po nich zůstaly. Jelikož válečné ztráty zahrnovaly – řečeno úředním eufemismem – veškerý úbytek početního stavu, způsobený válečnou činností, pamatovaly předpisy i na raněné a nemocné vojáky, nezvěstné i na ty, kteří padli do zajetí.² Teorie však narazila na praxi prvních tažení a záhy se ukázalo, jak rakousko-uherská vojenská správa podcenila nárůst této agendy. Teprve pod náporom nebyvalého množství válečných ztrát vyvstaly problémy, na něž se dříve nepomyslelo a jež bylo třeba v mimořádných poměrech obratně vyřešit. Ze se v obdobné situaci ocitly snad všechny válčící armády, je nasnadě.

V předválečné organizaci c. a k. ministerstva války náleželo vedení evidence vojenských osob v různé míře a rozsahu několika resortním oddělením.³ Ačkoli jednacím řádem ministerstva výslovně neuváděl, kterému z nich připadnou na starost údaje o válečných ztrátách, první dny konfliktu přisoudily správu této agendy primárně 10. oddělení, v jehož rámci vznikla skupina pro seznamy ztrát (Verlustlistengruppe). Údaje o válečných ztrátách využívala vojenská správa nejen pro potřeby vlastní evidence. Mínila je

průběžně zveřejňovat tiskem za účelem informování obyvatelstva a také z nich čerpal systém sociální péče pro pozůstalé. Vojenské statistice i budoucímu studiu válečných dějů slibovala data z evidence ztrát neocenitelný informační zdroj.⁴

Počátkem listopadu 1914 c. a k. ministerstvo války ustavilo válečnou statistickou kancelář (Kriegsstatistisches Bureau) s posláním nejen vědecky zkoumat tematiku válečných ztrát, ale také zpracovávat podklady pro zaopatřovací aktivity. Kancelář služebně podléhala ředitelství Válečného archivu (Kriegsarchiv) a svoji pracovní náplň organizačně dělila do skupiny ztrát (Verlustgruppe), statistické skupiny (Statistische Gruppe) a do zaopatřovací skupiny (Versorgungsgruppe).⁵

Agenda válečných ztrát nezůstala výhradně na bedrech ústředních státních orgánů. Od osmdesátých let 19. století se v tomto oboru angažovaly obě korporace Červeného kříže, působící v habsburské monarchii. Plán spolupráce mezi Červeným křížem a vojenskou správou nabyt oficiální smluvní podoby v březnu 1886 schválením organizace a jednacího řádu Společné ústřední průkazní kanceláře⁶ (Gemeinsames Zentralnachweisebureau, zkr. GZNB). Kancelář v míru existovala jen „na papíře“, teprve za války měla ve Vídni zahájit svoji činnost, a to pod přímým velením generálního inspektora dobrovolné zdravotnické péče. Zprvu se její úkol omezoval na shromažďování zpráv o raněných a nemocných, které jí měla pravidelně zasílat všechna zdravotnická zařízení z pole i ze zázemí, na pořádání těchto zpráv a vedení podrobné evidence.⁷ Na dotazy soukromých osob měla bezúplatně odpovídat dvojice informačních kanceláří⁸ (Auskunfts-bureau) provozovaných ve Vídni Rakouskou společností Červeného kříže a v Budapešti Spolkem Červeného kříže v zemích svaté koruny uherské.⁹ Později se pracovní záběr Společné ústřední průkazní kanceláře rozšířil o sběr, zpracování a zprostředkování zpráv o vlastních nezvěstných a zajatých vojáků i o zajatcích z řad nepřátel. Těmto aktivitám, jež předpokládaly soustavný kontakt s organizacemi Červeného kříže nepřátelských států, poskytovaly mezinárodněprávní oporu tzv. Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války z let 1864 a 1907, které habsburská monarchie přejala do svého právního řádu.¹⁰

Z jakých oficiálních zdrojů se veřejnost podunajského soustátí dozvídala o osudech svých do války povolovaných mužů?

1 Mínily jsou v užším smyslu válečné ztráty vojenských osob.

2 Z nejdůležitějších např.: A-10b. *Dienstreglement für das kaiserliche und königliche Heer. II. Teil. Felddienst. Entwurf.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1912. A-16f. *Bestimmungen für die Militärseelsorge und für die Matrikelführung im Kriege.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1914. B-9. *Vorschrift über die Standesführung im k. k. Heere.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1887. I-1. *Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1904. N-13. *Reglement für den Sanitätsdienst des k. u. k. Heeres. IV. Teil. Sanitätsdienst im Kriege.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1904. N-15. *Organisation und Geschäftsordnung des Gemeinsamen Zentralnachweisebureaus der Österreichischen Gesellschaft vom Roten Kreuze und des Vereines vom Roten Kreuz in den Ländern der heiligen Krone Ungarns.* Entwurf. K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1909.

3 Presidiální kancelář (Präsidialbureau) – osobní záležitosti generálů a štábních důstojníků v aktivní službě; 1. oddělení (1. Abteilung) – osobní záležitosti vyšších aktivních důstojníků a veškerých ve výslužbě; 2./St. odd. – početní stav vojska a osobní záležitosti mužstva; 9. odd. – zaopatřování a invalidní péče, záležitosti vojenské duchovní správy, nadace, zaopatřování invalidních a duševně nemocných důstojníků; 10. odd. – válečná pohotovost vojska, příslušné statistické práce, záležitosti válečných zajatců; 14. odd. – vojenské zdravotnictví. A-5b. *Geschäftsordnung für das k. u. k. Heer. II. Abschnitt. Für das Reichskriegsministerium und dessen Hilfsorgane.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1905, s. 40–42, 52–54, 58–59. *Batovecův almanach. Politický kalendář a adresář, schematicismus a statistika země koruny české na rok 1914.* F. B. Batovec, Praha [1913], s. 181–182.

4 Zevrubného statistického rozboru ztrát se předtím dočkala dvojice bojových operací rakousko-uherské armády – okupace Bosny a Hercegoviny (1878) a nasazení proti tamním povstalcům (1882). Srov. *Die Verluste der im Jahre 1878 mobilisirten k. k. Truppen vom Beginn der Mobilisierung bis zum Jahreschlusse vor dem Feinde und in Folge von Krankheiten.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1879. *Die Verluste der im Occupations-Gebiete und in Süd-Dalmatien befindlichen Truppen im Jahre 1882.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1883.

5 *Aus der Werkstatt des Krieges. Ein Rundblick über die organisatorische und soziale Kriegsarbeit 1914/15 in Österreich-Ungarn.* (Hg.) Emil WOJNÖVICH – Alois VELTZÉ. Manz, Wien 1915, s. 340.

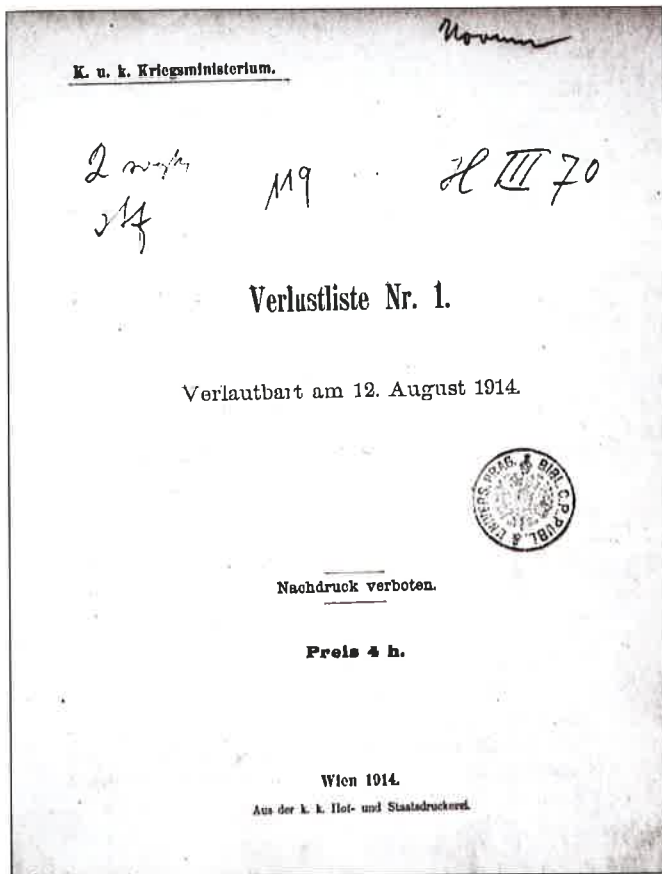
6 V českých překladech se vyskytují i variantní názvy: Společná ústřední kancelář výzkazová, Společná dotazovací kancelář, Společná centrální kancelář... Srov. *Národní politika*, roč. 32, č. 214 (6. 8. 1914, odpolední vyd.), s. 3. *Světová válka 1914–1915 slovem i obrazem.* Díl. II. Emil Solc, Praha-Karlín [1915], s. 974. *Lidové noviny*, roč. 24, č. 42 (12. 2. 1916 – 1. ranní vyd.), s. 2.

7 Walter WAGNER, *Geschichte des k. k. Kriegsministeriums Band 2. (1866–1888).* Böhlau, Wien-Köln-Graz 1971, s. 185.

8 Různé zdroje uvádějí i další české názvy: poptavárna, dotazovací kancelář, zpravodajství, zpravodajní úřad. *Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku Červeného kříže pro království České za dobu od začátku války v roce 1914 do konce roku 1917.* Zemský pomocný spolek Červeného kříže pro království České, Praha 1918, s. 30. *Světová válka 1914–1915 slovem i obrazem.* Díl. II., s. 974. Památník národního písemnictví – literární archiv, fond Varia, Jan Šmatlán (1894–1915) – pozůstalost, inv. č. 98/80, *Korespondenční listek porta prostý. Zpravodajství Rakouské společnosti Červeného kříže. Verlustliste Nr. 1. Verlautbart am 12. August 1914.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1914, s. 2.

9 W. WAGNER, *Geschichte des k. k. Kriegsministeriums*, s. 185. Thomas REICHL, *Das Kriegsgräberwesen Österreich-Ungarns im Weltkrieg und die Obsorge in der Republik Österreich. Das Wirken des Österreichischen Schwarzen Kreuzes in der Zwischenkriegszeit.* Dissertation. Universität Wien 2007, s. 41.

10 *Übereinkommen, betreffend die Gesetze und Gebräuche des Landkrieges (II. Übereinkommen der I. Haager Friedenskonferenz), 29. Juli 1864.* Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder (RGBl.) 1913, částka 68, č. 174, s. 479. *Übereinkommen vom 18. Oktober 1907, betreffend die Gesetze und Gebräuche des Landkrieges. (IV. Übereinkommen der II. Haager Friedenskonferenz).* Anlage zum Übereinkommen. *Ordnung der Gesetze und Gebräuche des Landkrieges.* RGBl. 1913, částka 68, č. 180, s. 607.

Titulní list prvního čísla Seznamů ztrát rakousko-uherské armády.

Rada se uzavře po 1647 dnech a 39 144 stranách zaplněných statisící jmen vojáků i z českých zemí. Titulní list posledního čísla (správně má být 14. 2. 1919).

Takřka od prvních týdnů konfliktu c. a k. ministerstvo války přistoupilo k průběžnému vydávání úředních Seznamů ztrát,¹¹ po nichž vzápětí pro lepší orientaci následovaly i příslušné abecední jmenné rejstříky. Na základě zmíněné úzké spolupráce s Červeným křížem – rakouskou společností i uherským spolkem – k nim přibýly další periodické tiskoviny, které informovaly zejména o zajatých, raněných a nemocných vojácích. O jak rozsáhlý úřad nakonec šlo, vyplývá mimoděk i z množství více než 78 tisíc stran celkem vydaných v rozmezí let 1914–1919.

Níže popsané tištěné prameny jsou veřejnosti volně přístupné prostřednictvím digitální knihovny Kramerius NK ČR.¹² Je nutno připomenout, že všechny strany prošly v průběhu digitalizace i automatickým procesem optického rozpoznávání písma (OCR), čímž jsme získali základní strojový přepis textu, jenž umožňuje vyhledávání. Vzhledem k množství stran však dosud nebylo možné tento přepis opravovat, a tak jeho přesnost závisí na kvalitě předlohy. Je pochopitelné, že při práci s tak značným množstvím údajů se tyto tištěné prameny úřední povahy v době svého vzniku neobešly bez chyb, i přesto tvoří nanejvýš užitečný informační komplex.

Seznam ztrát vydaný (Verlustliste ausgegeben am)¹³

Titul vycházel od č. 1 (12. 8. 1914) do č. 709 (14. 2. 1919) a čítá celkem 39 144 stran (v průměru 55 stran na číslo).

Předválečný Služební řád c. a k. vojska obsahoval ve II. dílu věnovaném polní službě ustanovení, jež po každém boji ukládalo všem zúčastněným vojenským formacím, včetně oddílů pověřených pohřbíváním padlých, aby na ministerstvo války přímo a neprodleně zaslaly všechny údaje umožňující rychlé zveřejnění ztrát.¹⁴ Jednotlivé pododdíly – setniny, eskadrony, baterie – měly 48 hodin na doručení jmenných seznamů ztrát s přesným označením boje a s údaji o mrtvých, raněných, zajatých a nezvěstných vojácích z vlastního stavu živých, nadto i všech mrtvých vlastního vojska, kteří byli pohřbeni dotyčným útvarem. U každého jedince bylo třeba zaznamenat pokud možno všechna data z legitimáčního lístku.¹⁵ Doplňky a opravy se měly hlásit bezprostředně ministerstvu války. Vzor tiskopisu pro jmenný seznam ztrát (Namentliche Verlustliste) uváděl už předpis o vedení kmenového počtu z roku 1887.¹⁶

Podání zasláná poštou přijímala již zmíněná skupina pro seznamy ztrát při 10. oddělení ministerstva války a vyhotovovala z nich lístkový katalog. Na předtištěný formulář se zaznamenávala každá ztráta jednotlivě s uvedením veškerých známých údajů. Kartotéční lístky ztrát (Verlustzettel) sloužily za podklad pro tiskovou sazbu. Množství 3–4 tisíc záznamů, abecedně uspořádaných a rozdělených na důstojnictvo a mužstvo, skupina publikovala formou tištěných Seznamů ztrát. Vzápětí lístky posloužily ještě za základ tištěných jmenných rejstříků, které obsahovaly

11 Do té doby poslední jmenné seznamy ztrát vyšly po prusko-rakouské válce v roce 1866, navíc soukromým nákladem pražského vydavatele Dr. Františka Skřejšovského. Srov. *Verlustlisten der österr. Süd- und Nordarmee im Feldzuge vom Jahre 1866. Geordnet nach officiellen Angaben. I. Heft, Die Südarmee. II. Heft, Die Nordarmee.* F. Skřejšovský, Prag 1866.

12 viz <http://kramerius.nkp.cz/>

13 *Verlustliste ausgegeben am = Vesztesség lajstrom kiadott = Seznam ztrát vydaný = Lista strat vydana dnia = Листа утрат видана дня = Popis gubitaka izdan dne = Lista de perderi edată în = Seznamek izgub izdan dne = Ztratna listina vydano dňa = Lista delle perdite pubblicata il.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1914–1919. Dostupné on-line na adrese: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24625946>.

14 A-10b. *Dienstreglement für das kaiserliche und königliche Heer. II. Teil. Felddienst. Entwurf.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1912, s. 132 (Punkt 384, §57 Verhalten in und nach dem Gefechte).

15 Legitimationsblatt – jediný průkaz totožnosti vojenské osoby v poli; předtištěný lístek s vepsanými osobními a vojenskými evidenčními údaji se nosil složený v mosazném pouzdru.

16 B-9. *Vorschrift über die Standesführung im k. k. Heere.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1887, s. 75.

Toto východisko se v porovnání s jiným tehdejším plánem – příkládat „úřední vyhlášky“ k jednotlivým novinovým číslům – jevílo praktickým. Redakce upozorňovaly na možné tiskové chyby a v případě nejasností zájemce odkazovaly na oficiální výtisky, které měly všechny obesané vojenské i civilní správní úřady, samosprávné úřady a okresní soudy za povinnost vystavit k nahlédnutí.²⁵ Nabízela se ostatně i možnost předplatit si Seznamy ztrát přímo v c. k. dvorní a státní tiskárně ve Vídni.²⁶ Z denního tisku se sloupce s výpisy ztrát vytrahly bez bližšího vysvětlení někdy v první čtvrtině roku 1916.²⁷

Pokud jde o pozdější vědecké využití tištěných Seznamů ztrát, stojí za zmínku, že v meziválečném období posloužily Dr. Wilhelmu Winklerovi za podklad k jeho dodnes diskutovaným statistickým studiím o ztrátách rakousko-uherské armády v první světové válce.²⁸

Co se týče struktury a tiskového provedení titulu, od původně velkorysého a přehledného tabulkového provedení Seznamů ztrát se postupně z úsporných důvodů upouštělo. Tabulky zabírající celou dvojstranu nahradily od 11. 9. 1914 (č. 12) jednostránkové tabulky, které za necelý měsíc (od č. 21) nadobro vystřídaly dva hutné sloupce na každé straně. Tytéž snahy o úsporu místa vedly postupně k používání ustálených zkratk, přičemž jejich soupis uvozoval každé z čísel, v němž se uplatnily.²⁹

Seznamy ztrát uvádějí jména padlých, zemřelých, nezvěstných, raněných a zajatých vojenských osob v rámci každého čísla v abecedním pořadí, a to zvlášť příslušníky důstojnického sboru (Offiziere) a mužstva (Mannschaft). Od 23. 12. 1916 (č. 506) přibyla samostatná kategorie pro jednorroční dobrovolníky (Einjährig-Freiwillige).

Struktura záznamu:

č. 1 (12. 8. 1914) – č. 20 (5. 10. 1914)

hodnost – příjmení, jméno – vojenské těleso – pododdíl – domovská země – domovský politický okres (župa) – domovská obec – rok narození – označení bitvy – mrtev – raněn – zajat – poznámka

od č. 21 (8. 10. 1914) – č. 709 (14. 2. 1919)

příjmení, jméno – hodnost – vojenské těleso – pododdíl – domovská země – domovský politický okres – domovská obec – rok narození – zpráva

- Údaje o hodnosti, příslušnosti k vojenskému tělesu (pluku), pododdílu (setnině, eskadroně, baterii) a znění zprávy či poznámky jsou uvedeny výhradně v německém jazyce.
- Příjmení, pokud nedošlo k jeho zkomolení, či záměrnému poněmčení/pomadárštění, by mělo odpovídat matričnímu zápisu.
- Křestní jména se vyskytují zpravidla v německé podobě, v případě obyvatel zalitavské části habsburské monarchie často dominuje maďarský přepis jména.

- Místopisné názvy týkající se domovské příslušnosti odpovídají německé, popřípadě maďarské nomenklatuře podle sčítání obyvatelstva z 31. 12. 1910.

Rešerše v textu Seznamů ztrát umožňuje v digitální knihovně Kramerius NK ČR vyhledávací rámeček na levé straně obrazovky:

1. Zaškrtněte pole „hledat v aktuálním titulu“.
2. Do řádku vepište hledaná slova: *Novák Franz* (vyhledává jednotlivé výrazy *Novák* a *Franz* v libovolném pořadí), případně přesný řetězec znaků z obou stran ohraničený uvozovkami, např.: „*Novák Franz*“, „*LIR. Nr. 12*“, „*Beneschau, Kladrub*“ (vyhledává přesnou kombinaci znaků, resp. slov v daném pořadí).
3. Výsledky dotazu obsahují jak odkaz na digitální obraz dokumentu, tak i náhled úseku textu, v němž je červeně vyznačen nalezený výraz.

Abecední seznam jmen, uvedených v Seznamech ztrát ... (Alphabetisches Verzeichnis der in der Verlustlisten ... angeführten Namen)³⁰

Vycházel od č. I (2. 9. 1914) do č. CXXI (24. 5. 1919), čítá celkem 9372 stran (v průměru 66 stran na číslo). Průměrně na každých 5 čísel Seznamů ztrát vyšel jeden takovýto průběžný jmenný rejstřík.

Jména obsažená v příslušném rozsahu Seznamů ztrát uvádí rejstřík v abecedním pořadí, zvlášť důstojníky, mužstvo a později i jednorroční dobrovolníky.

Struktura záznamu:

příjmení, jméno – číslo Seznamu ztrát

Pro rešerše v Abecedním seznamu jmen platí stejné postupy jako v případě Seznamů ztrát. Lze sice vyhledávat pouze podle jména, ale vzhledem ke kvalitnější předloze a zřetelnějšímu tisku tu strojový přepis (OCR) vykazuje vyšší přesnost. Díky tomu se leckdy podaří dopátrat i jména, jež vyhledávání v rámci Seznamů ztrát nezaznamenalo.

Doplňky a opravy vydané (Ergänzungen und Berichtigungen ausgegeben am)³¹

Vycházely od č. E 1 (9. 10. 1914) do č. E 11 (16. 7. 1915), celkem čítají 552 stran. Výskyt tohoto samostatného titulu souvisí s počátečními nedostatky v evidenci ztrát. Následné doplňky a opravy se uveřejňovaly už na stránkách Seznamů ztrát.

Váleční zajatci v Přemyšlu (In Przemyśl Kriegsgefangene)³²

Titul vycházel od č. P 1 (25. 5. 1915) do č. P 4 (23. 2. 1916) a čítá celkem 114 stran. Podklady k vypracování seznamu rakousko-uherských vojáků zajatých ruskou carskou armádou po kapitulaci pevnosti Přemyšlu poskytl ruský Červený kříž. V zájmu

25 V Předlitavsku se Seznamy ztrát rozesílaly doplňovacím okresním velitelstvím c. a k. vojska a válečného námořnictva, doplňovacím okresním velitelstvím c. k. zeměbrany, okresním velitelstvím c. k. domobran, okresním hejtmanstvím a politickým expoziturám, magistrátním okresním úřadům města Vídně, starostenským úřadům měst s vlastním statutem, okresním soudům a starostenským a obecním úřadům ostatních místních obcí. *Seznam ztrát*. Lidové noviny, roč. 22, č. 229 (20. 8. 1914, ranní vyd.), s. 1.

26 *Informace o vojínch padlých, raněných, zajatých a v právních záležitostech vojinů a jejich rodin*. Národní politika, roč. 34, č. 58 (27. 2. 1916), s. 6.

27 Srov. *Výkaz ztrát č. 326 a 327*. Národní politika, roč. 34, č. 55 (24. 2. 1916, příloha), s. 1. Manfred RAUCHENSTEINER, *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918*. Böhlau, Wien 2013, s. 330.

28 Wilhelm WINKLER, *Die Totenverluste der öst-ung. Monarchie nach Nationalitäten. Die Altersgliederung der Toten: Ausblicke in die Zukunft*. L.W. Seidl & Sohn, Wien 1919.

29 *Abecední seznam zkratk používaných v Seznamech ztrát* je včetně českého překladu německých výrazů k dispozici na adrese: <http://www.vhu.cz/wp-content/uploads/2014/02/Zkratky-Verlustliste.pdf>

30 *Alphabetisches Verzeichnis der in den Verlustlisten ... angeführten Namen = Betűsoros jégyzék ... számu veszteségi kimutatásban felsorolt nevekről = Abecední seznam jmen, uvedených v Seznamech ztrát ... = Wykaz alfabetyczny nazwisk, wymienionych w listach strat ... = Поазбучний покачик назвиск, поданих у виказях втраат ... = Alfabetiski popis imena, navedenih u popisima gubitaka ... = Consemnarea alfabetică numelor indicate în listele de pierdere ... = Abecedni seznamek imen, navedenih v seznamkih izgub ... = Abecedarský seznam mên v listoch straty ... naznačeních = Elenco alfabetico dei nomi citati nelle liste delle perdite ...* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1914–1919. Dostupné on-line na adrese: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24665809>.

31 *Ergänzungen und Berichtigungen ausgegeben am = Pótlások és helyesbítések kiadatott = Doplnky a opravy vydané = Uzupelnienia i sprostowania wydane dnia = Доповнення та поправки видані дня = Popune i ispravci izdani dne = Completări și corecture edate în = Dopolnila in popravki izdani dne = Vicelini a vipraveni vydane dňa = Supplementi e emendamenti pubblicati il.* K. k. Kriegsministerium, Wien 1914–1915. Dostupné on-line na adrese: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24676603>.

32 *In Przemyśl Kriegsgefangene = Przemyślben hadifogságba jutottak = Váleční zajatci v Přemyšlu = Jeńci wojenni z Przemyśla = Ratni zarobljenici iz Przemyśla = Prizonieri de războiu din Przemyśl = Zajati v Przemyšli = Vojni ujetniki v Przemyšlu = Военні бранці в Перемишлі = Prigionieri di guerra a Przemyśl.* K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1915–1916. Dostupné on-line na adrese: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24597439>.

včasného vydání tohoto soupisu c. a k. ministerstvo války upustilo od prověřování osobních údajů uvedených osob, čímž se zároveň zříkalo odpovědnosti za správnost a úplnost soupisu.

Váleční zajatci (Kriegsgefangene)³³

Titul vycházel od č. 1 (11. 3. 1916) do č. 6 (15. 4. 1918) a obnášil celkem 1226 stran. Uvádí jména zajatců, jejichž příslušnost k vojenskému tělesu či domovskou příslušnost nebylo možné zjistit kvůli nedostatku v záznamech, které přišly od Červeného kříže států nepřátelenských s Rakouskem-Uherskem. Od dubna 1917 se seznamy pořádaly abecedně: č. 3 – písmena A–D, č. 4 – písmena E–I, č. 5 – písmena J–L, č. 6 – písmeno M. Řada bohužel není kompletní.

Struktura záznamu je orientační a závisela na dostupných údajích:

příjmení, jméno – hodnost – vojenské těleso – vyznání – věk – datum a místo zajetí – místo, oblast a země internace – zpráva (poznámka)

Zprávy o raněných a nemocných vydané (Nachrichten über Verwundete und Kranke ausgegeben am)³⁴

Vycházely od č. 1 (24. 8. 1914) do č. 546 (23. 11. 1917), celkem čítají 27 874 stran (v průměru 51 stran na číslo).

Druhý nejobsáhlejší titul po Seznamech ztrát – Zprávy o raněných a nemocných - zpracovávala výše zmíněná Společná ústřední průkazní kancelář, válečný úřad s působností pro obě části habsburské monarchie, na jehož vzniku a činnosti se ruku v ruce podílel Červený kříž s vojenskou správou.

Z hlediska organizace příslušelo prvnímu oddělení kanceláře zpracovávat hlášení o nemocných, raněných a zemřelých, docházející od vojenských a občanských zdravotnických zařízení, i zprávy o padlých. Tyto údaje jednak zůstávaly ve vlastní evidenci a tvořily podklad tištěných Zpráv o raněných a nemocných, jednak se odevzdávaly oběma informačním kancelářím za účelem podávání informací obyvatelstvu.

Zprávami o nepřátelských zajatcích se zabývalo 2. oddělení. Tzv. úschovni úřadovna (Verwahrungsam) měla na starosti jednak úschovu průkazů totožnosti i pozůstatostí po zemřelých či padlých příslušnících nepřátelských vojsk, jednak zprostředkovávala jejich vydání oprávněným osobám. Identifikační oddělení (Identitätsabteilung) si vzalo za úkol ztotožňování neznámých zemřelých vojenských osob.³⁵

Brzy po vypuknutí války se ke Společné ústřední průkazní kanceláři připojila informační kancelář pro válečné zajatce³⁶ (GZNB – Auskunftstelle für Kriegsgefangene), která s pomocí mezinárodního komitétu Červeného kříže v Ženevě vedla evidenci rakousko-uherských válečných zajatců a zprostředkovávala jim vzájemný písemný styk s rodinami.³⁷

Společná ústřední průkazní kancelář sama o sobě neudržovala přímý styk s obyvatelstvem. Vydávala tiskem Zprávy

33 *Kriegsgefangene* = *Hadifogyok* = *Váleční zajatci* = *Jeńci wojenni* = *Военни бранци* = *Ratni zarobljenici* = *Prizonieri de războiu* = *Zajati v Przemysli* = *Vojni ujetniki* = *Vojskýj zajatyj* = *Prigionieri di guerra*. K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1916–1918. Dostupné on-line na adrese: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24675369>.

34 *Nachrichten über Verwundete und Kranke ausgegeben am* = *Hirek a sebesültek és betegkröl kiadatott* = *Zprávy o raněných a nemocných vydané* = *Wiadomości o rannych i chorych wydane dnia* = *Вісті про ранених і недужих видані дня* = *Vijesti o ranjenicima i bolesnicima izdane dne* = *Notificări asupra răniților și bolnavilor edată în* = *Poročila o ranjenich in bolnikih izdana dne* = *Oznamosti prez ranene a nemocne vydano dňa* = *Notizie su feriti e ammalati pubblicate il*. K. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1914–1917. Dostupné on-line na adrese: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24597520>.

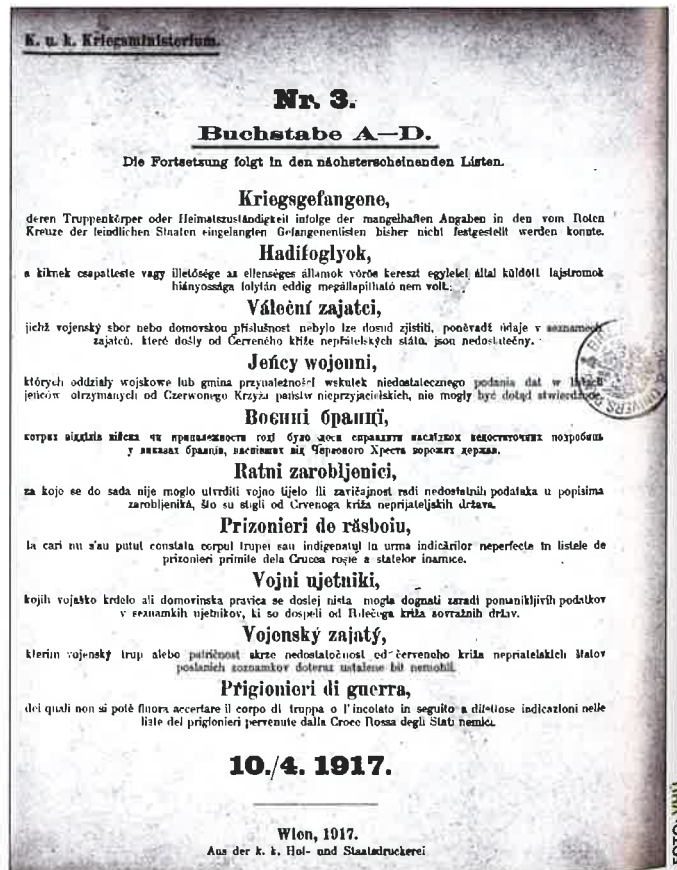
35 *Aus der Werkstatt des Krieges*. (Hg.) E. WOJNOVICH – A. VELTZÉ, s. 241–243. *Válka. Co vše občan i voják musí věděti za dob válečných*. E. Šolc, Karlín 1914, s. 56–57.

36 V češtině označována také jako: kancelář Červeného kříže pro válečné zajatce, zpravodajství pro válečné zajatce, centrální informační kancelář pro válečné zajatce. *Národní politika*, roč. 32, č. 272 (3. 10. 1914), s. 5. *Lidové noviny*, roč. 24, č. 42 (12. 2. 1916 – 1. ranní vyd.), s. 2., *Lidové noviny*, roč. 25, č. 78 (21. 3. 1917 – 1. ranní vyd.), s. 2.

37 *Aus der Werkstatt des Krieges*. (Hg.) E. WOJNOVICH – A. VELTZÉ, s. 243. *Informační kanceláře Červeného kříže*. *Národní politika*, roč. 32, č. 272 (3. 10. 1914), s. 5.

Titulní list prvního čísla seznamů se jmény rakousko-uherských vojáků, jež ruská carská armáda vzala do zajetí po kapitulaci pevnosti Przemyslu.

Váleční zajatci – titulní list k seznamům zajatců, jejichž příslušnost k vojenskému tělesu či domovskou příslušnost nebylo možné zjistit.

FOTO: VHU

FOTO: VHU

Druhá část dvojitého korespondenčního lístku, kterou Informační kancelář Rakouské společnosti Červeného kříže ve Vídni zaslala tazateli nazpět s odpovědí na jeho dotaz. (Originál archiválie je uložen v Památníku národního písemnictví – literární archiv.)

Týž korespondenční lístek přináší na své dvojjazyčně předtištěné rubové straně informaci o propuštění myslivce Josefa Schmatlana z c. a k. záložní nemocnice v Klosterneuburgu, kde se léčil z nemoci, k náhradní setnině c. a k. praporu polních myslivců č. 2. Kancelář ještě doplnila, že od konce března 1915 do data odeslání odpovědi – 14. září 1915 - se o něm v jejích záznamech nevyskytla žádná další zpráva. (Originál archiválie je uložen v Památníku národního písemnictví – literární archiv.)

o raněných a nemocných, jen výjimečně podávala zprávy o příslušnicích vlastního vojska úřadům či velitelstvím, ale pro zodpovídání dotazů veřejnosti jí sloužily především dvě zmiňované informační kanceláře sídlící ve Vídni a v Budapešti. Za pozornost stojí, že v Praze od počátku války působila Poptavárna po válečných zajatcích, raněných a nezvěstných, zřízená filiální kanceláří Zemského pomocného spolku Červeného kříže pro království České. Její agenda se ovšem omezovala pouze na důstojníky a mužstvo domovsly příslušné do Čech nebo přidělené k vojskovým tělesům doplňovaným z této oblasti.³⁸

Dotazy na informační kanceláře bylo možné podávat v kterémkoli zemském jazyce, ale pouze písemně, nebo telegraficky. Na poštovních úřadech – i na obecních úřadech, pokud v místě nebyla pošta, – se daly pro tento účel obstarat předtištěné dvojité informační (dotazovací) korespondenční lístky Červeného kříže, za něž se vybíralo jen jednoduché poštovné. Jak jméno osoby, na niž dotaz směřoval (se všemi bližšími zjišťovacími údaji, zejména při hromadně se vyskytujících jménech), tak i adresa tazatele na „odpovídací“ druhé části dvojitého lístku musela být přesná a čitelná. Zatímco odpověď na tyto lístky docházela bezplatně, telegrafické dotazy vyžadovaly zaplacení odpovědi předem. O zranění či onemocnění vojenské osoby se na základě došlých zpráv ze zdravotnických zařízení podávalo každému tazateli vysvětlení jen jednou. Další informace mohl získat už jen u léčebného nebo ošetřujícího ústavu uvedeného v odpovědi. Pokud u některé osobě neexistovaly žádné zprávy, poznamenávala se tato skutečnost v odpovědi. Nezřetelně psané dotazy, které připouštěly pochybnost, se nezodpovídaly, aby se zabránilo omylům.³⁹

K obsahu tištěných Zpráv o raněných a nemocných je nutno podotknout, že od č. 249 (28. 1. 1915) se v nich uváděla jen jména těch raněných a nemocných, jejichž nejbližší nebyli přímo vyzkoušeni.

Struktura záznamu:

příjmení, jméno – vojskové těleso – pododdíl – rodiště – rok narození – druh zranění nebo nemoci – zemřel – nynější pobyt – poznámka

K zásadní organizační změně, jež se ve smyslu centralizace promítla do agendy válečných ztrát Rakouska-Uherska, došlo v červnu 1917, kdy na c. a k. ministerstvu války vzniklo samostatné 10. oddělení ztrát (10./Verlustabteilung des Kriegsministeriums, zkr. 10./VLAbt. KM).⁴⁰ Zpracování dokladů a zpráv o raněných, nemocných a nezvěstných (pohřešovaných), o válečných zajatcích, o padlých a zemřelých příslušnicích veškeré ozbrojené moci (včetně osob povolovaných k plnění válečných úkonů) napříště po dobu války provádělo právě toto oddělení. Zároveň došlo k rozpuštění 9. oddělení válečných hrobů (9./Kriegsgräberabteilung), skupiny pro seznamy ztrát, jakož i Společné ústřední průkazní kanceláře sídlící na adrese Stiftskaserne, Vídeň VII. V organizaci Společné ústřední průkazní kanceláře – Informační kanceláře pro válečné zajatce však nenastala žádná změna.⁴¹

Zbývá dodat, že digitalizace všech uvedených titulů se uskutečnila v rámci „Národního programu mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – Kramerius“ s využitím dotace Ministerstva kultury ČR.⁴² Těchto projektů se Knihovna Vojenského historického ústavu Praha účastní každoročně již od roku 2006 a využívá je k systematické digitalizaci vojenských a vojensko-historických periodik, přičemž pravidelně spolupracuje s knihovnami, archivy a muzei v České republice i v Rakousku.

Samy o sobě však tyto prameny nestačí. I přes svůj značný rozsah představují jen malou část palety podkladů, které lze použít při pátrání po vlastních předcích.⁴³ Je nezbytné konfrontovat je a kombinovat s dalšími, a proto VHU Praha ve spolupráci s pražským Vojenským historickým archivem a Odborem pro válečné veterány Ministerstva obrany České republiky pracuje na projektu, jenž v digitální podobě vbrzku zpřístupní relevantní literaturu i archivní zdroje v přívětivém uživatelském prostředí na společném portálu „Digitální studovny Ministerstva obrany ČR“.

Tomáš Kykal

38 Zpráva o činnosti Zemského pomocného spolku Červeného kříže pro království České za dobu od začátku války v roce 1914 do konce roku 1917, s. 30.

39 Informační kanceláře Červeného kříže. Národní politika, roč. 32, č. 272 (3. 10. 1914), s. 5. Informace o raněných a padlých. Národní listy, roč. 54, č. 213 (6. 8. 1914 – příloha), s. 2. Válka. Co vše občan i voják musí vědět za dob válečných, s. 56–57.

40 Sestávalo z nemocniční skupiny (Spitalgruppe), jež vznikla ze Společné ústřední průkazní kanceláře, ze skupiny hrobů (Gräbergruppe), vzešlé z 9. oddělení válečných hrobů, a ze skupiny pro nezvěstné a válečné zajatce (Vermissen- und Kriegsgefangenengruppe), vzniklé ze skupiny pro seznamy ztrát u 10. oddělení ministerstva války. Geschäftseinteilung des Präsidialbüros, der Abteilungen und Hilfsämter, dann der sonstigen selbständigen Ämter und Kommissionen des KM. 1. Aufl. K. u. k. Kriegsministerium, Wien 1917, s. 20.

41 Verarbeitung des Nachweise- und Nachrichtenmaterials in der 10. Verlustabteilung des Kriegsministeriums. Beiblatt zum Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer 1917, č. 29, čl. 410 (Erlas vom 5. Juni 1917, Abt. 10, Nr. 152487), s. 280–281.

42 Blíže viz <http://visk.nkp.cz/VISK7.htm>.

43 Srov. Václav SLUKA, Prameny pro genealogické bádání ve Vojenském historickém archivě. HaV 2006, č. 1, s. 122–124.